

Fedde Schurerlezing Tresoar 25 november 2023 Leeuwarden

Vrede met alle geweld? door Harry Pals

Het is een uitdagende eer om vandaag terug te zijn in Friesland, na mijn middelbare schooltijd in Wommels en na mijn predikantschap op Vlieland, om hier over vrede te spreken, op de dag dat de nalatenschap van Fedde Schurer herdacht wordt, de man die vanwege zijn stellingname tegen oorlog en geweld ontslagen werd als onderwijzer in Lemmer en daarom ook al snel verwijderd werd uit de gereformeerde kerk.

Ik begin met een kenmerkend citaat van hem.

1 Citaat Fedde Schurer

“Wij wijzen de oorlog niet af omdat zij vreselijk is, maar omdat zij zondig is. Omdat alle oorlogswerk vloekt tegen het liefdesgebod van Jezus, daarom is het veroordeeld, daarom mag geen christen eraan meedoen.” [‘Christendom en oorlog’, blz. 12]

Zo sterk, zo absoluut zou ik het nu niet zeggen, maar zijn woorden zijn wel indringend en blijven getuigend spreken tot ons.

2 Ter inleiding: Pacifisme

Ja, ik ben pacifist. Om het waarom daarvan uit te leggen ga ik de drie p’s langs van persoonlijk, politiek en profetisch. Pacifisme als een persoonlijke levensweg en levenshouding, als een politiek instrument om anti-militaristisch de wereld te analyseren, en als schatplichtig aan het profetisch getuigenis van Israel, Jezus en Paulus dat tegen mij en mijn wereld blijft getuigen. Uit dat laatste volgt al dat ik hier geen laatste woorden kan spreken – ik wil alleen vrijmoedig iets aanreiken ter overweging, op mijn wijze in het spoor van Fedde Schurer, net als hij lid van Kerk en Vrede.

En dan kom ik tenslotte uit bij onze tijd.

Eerst nog ter inleiding: er loopt een spoor van bloed, van geweld, van oorlogen door de wereldgeschiedenis. Daarbij stel ik de ernstige vraag, een vraag om op te kauwen: wat heeft geweld door de eeuwen heen de mensen opgeleverd? ...

We ontlopen die vraag meestal door op omstandigheden te wijzen die geweld – ‘helaas’ – noodzakelijk maakten. Het lag aan... - en dan komen we altijd uit bij de anderen, die waren... Het lag nooit aan ons. Maar de oude Grieken hielden ons al voor: *ken jezelf*. En de bijbelse traditie ging nog een stap verder: *ken de donkere kant van jezelf*.

We mogen hoe dan ook nooit de ramp die geweld *altijd* is verdoezelen, bedekken onder redeneringen, cijfers, strategieën. Ook daarin gaat Fedde Schurer ons voor: in zijn aanvaring met het Lemster schoolbestuur over zijn vredesstandpunt – die uiteindelijk tot zijn ontslag leidde – benadrukte hij al dat moderne oorlogen vele malen verschrikkelijker zijn dan vroegere, door de directe betrokkenheid van burgers, door de techniek die geweldsmiddelen vele malen verwoestender maakt. Hij herhaalt die visie in een bijdrage als Kamerlid aan het PvdA-blad uit 1959, waarin hij zich tegen de voorgenomen plaatsing van atoomwapens verklaart en het denken erachter hekelt: alsof we nog aan het armpje drukken zijn op het schoolplein en niet beseffen dat dreigen met kernwapens de bereidheid tot massamoord inhoudt, ja de bereidheid tot het vernietigen van alle leven op aarde, tot zelfmoord dus. Hij benadrukt het doodskarakter van het dreigen met massavernietigingswapens – waarin de synodes van de protestantse kerken hem later bijvielen.

3 Persoonlijk

Ik zet in met mijn persoonlijk verhaal.

Bij mij begon het toen ik 17 jaar jong was en als een overtuigd gereformeerd mannenbroedertje (net zoals Fedde Schurer begonnen is) in de 60' er jaren de Amerikanen in hun oorlog in Vietnam steunde. Tegen het communisme - dat moest. Mijn gedachten werden steeds verbeterer: *het moest*. Tot het brak, tot er een moment van *'bekering'* kwam, onderweg van de bushalte richting school, het Bogerman College in Sneek: als het nu eens andersom is en de Amerikanen in Vietnam niets te zoeken hebben dan alleen zichzelf, hun eigen belangen? Toen klopten de feiten die ik kende, ze pasten.

En in de zomer daarop las ik Martin Luther King, 'Rosa stond niet op'. Ik werd geraakt door zijn geweldloosheid, gepaard aan zijn strijd voor sociale rechtvaardigheid, tegen een systeem van onrecht in de VS. Later begreep ik de achtergrond, de 'systeemfout': de VS is gebouwd op geweld - tegen de oorspronkelijke bewoners, later tegen de slaven die gehaald waren. En dat waaierde voor mij steeds breder uit: de uitbuiting van de aarde waarop onze mensengeschiedenis nu stuk loopt komt voort uit hetzelfde mechanisme als het westerse kolonialisme: het zijn uitingen van geweld tegen heel de schepping, tegen de aarde en tegen de medemensen.

Voor mij was het veelzeggend en herkenbaar dat Schurers pacifisme in Lemmer door de mannenbroeders gezien werd als ondermijning van het gereformeerde geloof, als aantasting van het hele systeem dat de gereformeerden hadden gebouwd: dogmatisch, maatschappelijk. Dat zie ik ook in onze tijd: nog steeds tast afwijzing van wapengeweld de fundamenten van de liberale staat en

maatschappij-opvatting aan, zeker nu het vertrouwen op geweld in de sliptestream van de oorlog om Oekraïne zo vreselijk, zo hopeloos toegenomen is.

4 Breder dan pacifisme: politiek anti-militarisme

Met dit alles ben ik al op politiek terrein, mijn 2^e onderdeel. Mijn pacifisme is ook politiek gemotiveerd. Het komt ook op tegen wat de Amerikaanse president en oud-militair Eisenhower het 'Militair Industrieel Complex' noemde, waarvoor hij waarschuwde: het onheilige verbond van wapenproductie en wapenhandel en grote industrieën, dat altijd op oorlog uit is.

In de EU zit nu de wapenindustrie bij de politiek aan tafel om hun handel te vergroten. En de restricties op wapenleveringen waarop Nederland zich altijd trots beroept worden steeds meer losgelaten – dat bleek recent weer bij de levering van reserveonderdelen voor de F35 aan Israël, waarmee de Nederlandse regering zich schuldig maakt aan overtreding van het humanitair oorlogsrecht.

Maar het grijpt dieper: geweld ontmenselijkt slachtoffer en dader. En het wordt gemaskeerd. Een voorbeeldverhaal:

Majoor Gijs Tuinman (inmiddels door de BBB voorgedragen als minister van Defensie) kreeg de militaire Willemsorde voor 'moed, beleid en trouw', want hij ging als uitgezonden militair voorop in de strijd in Afghanistan. Wat hield dat in? Dat wordt zo beschreven: door zichzelf bloot te geven lokte hij vuurcontact uit, en daardoor gaf 'de vijand' zijn positie prijs. Tientallen Talibanstrijders vonden de dood – maar dat wordt door onze koning verhuld met de zin die hij uitsprak bij de plechtigheid: "In totaal werden bij deze operatie twee valleien vrijgemaakt van Taliban." Waar zijn de doden, de lichamen, de mensen? Waar is het lijden?

Waarom zijn er altijd geweldincidenten binnen het leger? Nu weer onthullingen van Engelse vrouwelijke militairen. En al eerder waren die onthullingen er ook in Nederland. Het zijn geen incidenten, maar dit geweld past in een cultuur waar in geweldsoplossingen wordt gedacht, die dus ook mensen aantrekt juist vanwege dat geweld. Disclaimer: ik ken en hoor ook veel militairen die juist heel voorzichtig zijn met geweld, omdat ze – beter dan politici - beseffen hoe vreselijk dat gewelddwapen is. Maar tegelijk stemmen de doofpotten die altijd gepaard gaan met militair optreden (denk aan Indonesië, Afghanistan, Hawija) mij somber over elke rechtvaardiging van geweld. Ik denk dan radicaal: geef mensen nooit een wapen in handen, want gevoelens van wraak en woede

kunnen mensen dan zomaar tot een moordmachine maken. Hoe vrijer de wapenhandel, hoe meer moord en doodslag – kijk naar de VS, naar Mexico

5 De bijbelse profetische traditie

Ik kom bij het 3^e onderdeel. Net als Fedde Schurer sta ik in de traditie van bijbel en kerk. De kerk staat niet los van de maatschappij, is door die maatschappij bepaald – zie het levensverhaal van Schurer. We kunnen Jezus niet onbevungen lezen. Onze opvoeding, wat maatschappelijk normaal gevonden wordt en onze belangen spelen altijd mee. Daar moeten we kritisch op zijn.

We kunnen dus nooit een paar uitspraken van Jezus of Paulus eruit pikken en die toepassen op onze tijd. Het gaat veel meer om een *weg* die zich uitnodigend voor ons ontvouwt, als we ons bijbelse woorden en daden, woorden als daden te binnen brengen. Ik benadruk: bij Jezus gaat het *om heel zijn verhaalde geleefde leven*, waarin de Bergrede en zijn weg naar Pasen samen moeten klinken – nooit het een zonder de ander (helaas heeft de kerk de eeuwen door kruis en opstanding losgekoppeld van Jezus' Bergrede, van Jezus' leven, van wat hij vertelde en daadwerkelijk voordeed – dat zien we in bijna alle geloofsbelijdenissen). Het is fundamenteel dat Jezus liever de eigen dood aanvaardde dan dat hij geweld gebruikte – denk aan het verhaal van zijn gevangenneming, waarbij hij zei: God mijn vader kan een legioen engelen sturen om mij te beschermen, maar zo moet het niet gaan...). Daarin herkenden de mensen om hem heen zijn god-gelijkheid – dat hij zich tot in de dood gaf voor mensen. Zo ver, zo diep is het geloof verbonden met de geweldloosheid van Jezus.

Ik concentreer mij nu op een uitspraak van Jezus die 3 x in de evangeliën voorkomt: "Heb je vijanden lief!" [Mattheus 5 : 44 en Lucas 6 : 27 en 35]. Dat klinkt als hooguit een aansporing voor je persoonlijk leven, maar onmogelijk in de samenleving – zo hebben kerken en theologen dat de eeuwen door uitgelegd, ingeperkt. Deze woorden citeren voelt nu als verraad aan de Oekraïeners, als een afwijzing van hun verzet.

Maar: kunnen de woorden ook klinken als een goed bericht (dat betekent 'evangelie'), als een bevrijdende boodschap, ook voor onze tijd? Zo zijn ze bedoeld! Kan er een uitdaging in liggen? - om creatief en verrassend naar andere wegen van vrede te zoeken dan de gangbare wegen vol geweld. Niet om die aan anderen op te leggen, maar om die *zelf* te gaan.

Jezus bakent wat hij zegt scherp af tegen wat 'men' doet en vindt. Lief zijn voor wie jou ook aardig vinden wil en kan iedereen wel, dat is goedkoop. Hij spreekt in de eerste plaats heel direct zijn hoorders aan. Hij daagt zijn volgelingen uit

om 'meer dan het gewone' te doen, méér dan wat de wet (welke dan ook - de Nederlandse wet, het volkerenrecht) voorschrijft, méér dan wat normaal gevonden wordt. Hij roept mensen op om (met een ouderwets, maar veelzeggend woord) 'barmhartig' te zijn – dat wil zeggen: met een 'warm hart' geraakt van binnen over mensen. En Jezus zegt er dan bij: "zoals jullie hemelse Vader is": God zelf is zo, dat is Jezus' sterkste fundering....

Hiermee worden vijanden niet verontschuldigd, vijandelijk gedrag wordt niet weggemoffeld. In heel de bijbel wordt steeds hard en veroordelend over vijanden gesproken, als ze mensen uitbuiten en onderdrukken. Maar volgelingen van Jezus willen vijanden niet demoniseren, maar ook mensen die wij als vijanden ervaren zien als schepselen van de ene God. Ook Russen, ook Hamas, ook de PVV-stemmer, ook de overlast gevende asielzoeker: ze vallen onder de levensregel die tot het hart van de bijbel hoort, het zg. 'grote gebod': "je naaste liefhebben als jezelf" – of beter: "je naaste liefhebben, *want die is als jij*". Ook je vijand is als jij. En dat gaat twee kanten op, dat roept twee lastige, confronterende vragen op: wat heb ik in mij waardoor ook ik een vijand zou kunnen worden voor anderen? En: welke menselijke angsten en verlangens deel ik toch ook met mijn vijanden? Die vraag dagelijks stellen, als je het nieuws hoort, als je lastige medemensen ontmoet... Dat zou pas echt een basis voor 'christelijke politiek' zijn.,...

Met dit praktische bevrijdende liefdesverhaal trokken volgelingen van Jezus na hem de wereld rond. "Wreek jezelf niet, maar laat plaats voor Gods toorn", schrijft Jezus' leerling Paulus [Romeinen 12:19] - dat schreef Mozes al in Deuteronomium. Paulus eindigt met een sterk appèl: "Laat je niet overwinnen door het kwade, maar overwin het kwade door het goede!" [Romeinen 12 : 21], eigenlijk '... *in* het goede'. Dit is geen weg voor passieve of bange mensen, maar voor creatieve en zacht-moedige mensen.]

En dan de kerk.

De kerk zegt niet zoveel meer over de oorlog, die beperkt zich meestal tot oproepen om voor vrede te bidden. Maar ik verwacht van kerken dat ze niet alleen zeggen in Jezus te geloven, maar dat ze hem ook in de praktijk van hun leven als Heer erkennen. Dat ze dus ook proberen om zonder geweld te leven, om nooit in de noodzaak van geweld te geloven. Dat ze de uitdaging van zijn voorbeeld en zijn woorden aangaan en zoeken naar een andere weg van vrede dan onze overheden: niet de automatische reflex van tegenover geweld meer

geweld te plaatsen, maar te blijven zoeken naar andere wegen van weerbaarheid, van diplomatie en burgerlijk verzet. Christenen zijn allereerst burger van een ander Rijk. We kunnen ons nooit vereenzelvigen met de staat, in die zin zijn we altijd 'onbetrouwbare burgers'.

De geweldloosheid van Jezus' weg vraagt om een andere manier van leven en samenleven, een andere politiek, met respect voor mens en aarde. Het vraagt dus ook om een andere economie, waarin de behoeften van de velen centraal staan en niet de belangen van enkelingen met geld (dat laatste leidt nu eenmaal altijd tot agressie op wereldschaal).

Zo voelen christen-pacifisten zich uitgedaagd om in de leerschool van Jezus zich op eigen wijze voor vrede in te zetten. Ook in onze tijd, die wordt gekenmerkt door een hernieuwd geloof in geweld. Daar ga ik nu nog kort op in.

6 Oekraïne

De brute Russische overval op Oekraïne heeft de roep om meer militaire inzet doen aanzwellen – voor 2024 verhoogt Nederland het defensiebudget met 40 % - 40%! Is het in zo'n situatie nog wel zinnig om met een beroep op Jezus voor een geweldloze weg te pleiten?

Juist in tijden van oorlog gaat het erom om pacifist te blijven, niet te geloven in de heilzaamheid van oorlogsgeweld. Dat om te beginnen. Nederlandse pacifisten oriënteren zich daarom allereerst op de pacifistische vredesorganisaties in Oekraïne, die zich wel verzetten tegen de Russische inval, maar weigeren om daarvoor wapens op te nemen.

Maar we willen ook kritisch politiek analyseren. Dan kunnen we niet alleen focussen op het niveau van land tegen land, maar moeten we ook globaal kijken. Wat nu in het conflict rond Gaza wel gebeurt: dat er aandacht gekomen is voor de voorafgaande geschiedenis, het besef dat de vreselijke terreuraanslag van Hamas op 7 oktober niet uit de lucht kwam vallen, maar dat zoiets te verwachten was – dat blijkt in de oorlog om Oekraïne veel moeilijker te zijn: inzien dat die oorlog niet begon op 24 februari 2022, maar al eerder aan de gang was, een voorgeschiedenis heeft.

Heel kort aangeduid: na het eind van de koude oorlog waren er allerlei kansen om tot een gezamenlijk Europees vredessysteem te komen, een 'vredeshuis' zoals Gorbatsjov dat noemde. Daarin had zelfs de NAVO kunnen opgaan. Maar die koos ervoor zich te versterken en met uitbreidingen steeds dichterbij de grenzen van Rusland te komen – tegen eerdere suggesties in. Rusland was niet in de machtspositie om dat tegen te gaan, maar Poetin heeft de laatste jaren

duidelijk gemaakt waar voor hem rode lijnen lagen - o.a. bij het opnemen van Oekraïne in het westerse economische en militaire systeem. Het was heilzaam geweest als het westen dit gehoord had en voor Oekraïne een meer neutrale positie overwogen had. Dat had met de uitwerking van de beide Minsk-akkoorden ook gekund. Maar al die kansen heeft het westen bewust laten liggen.

Dat doet allemaal niets af aan de bruutheid van de Russische overval op Oekraïne. Maar het kan ons wel oproepen om oog te hebben voor de angsten en veiligheidsbelangen van Rusland. Veiligheid kan alleen gedeeld zijn – dat is ook weer een les uit de confrontatie van Hamas en de Israelische regering.

Elke dag worden er in Oekraïne tientallen jonge mensen vermoord op het slagveld, dat een slachtveld is geworden. Elke keer weer een kostbaar mensenleven, Oekraïens of Russisch. Wanneer stopt dat? Horen wij die hartenkreet? Wat is nog het doel, laat staan de zin daarvan? Het lijkt meer en meer te gaan om een goede uitgangspositie voor onderhandelingen. Is dat al die mensenoffers waard? De eerste verantwoordelijkheid om daarmee te stoppen ligt bij Rusland, Oekraïne kan beslissen dat meer mensen opofferen niet meer in verhouding staat tot het beoogde resultaat. Dat is aan de leiders daar - maar wij in West-Europa kunnen besluiten dat wij aan het doorgaan van deze slachtpartij niet meer mee willen werken met wapenleveranties. Is het niet de hoogste tijd daarvoor? Moet de diplomatie niet volop aan het werk, om de kansen voor onderhandelingen serieus te onderzoeken? Van allerlei kanten klinkt die stem, maar onze leiders lijken zich op te sluiten in hun militaire verharding.

Er is een voorgeschiedenis, er is ook een *na-geschiedenis*: trauma's van velen, verwijdering tussen buurvolken die toch ooit weer samen moeten leven, verwoesting van land – Gaza is onbewoonbaar, Oekraïne's landbouwgrond verpest.

7 Tenslotte

Het is mijn diepste overtuiging dat er geen rechtvaardige oorlogen bestaan, dat geweld een eigen dynamiek heeft die tot meer geweld leidt.

Ik begon met: *ken jezelf*, en daarna: *ken de donkere kant van jezelf*. Nog een stap verder: *ken je vijanden*. Dat is de invulling van: heb je naaste lief *want die is als jij*. Jezus zegt: ook je vijand is je naaste, heb je vijanden lief. Oorlog is verschrikkelijk, maar het is bovenal zonde. Fedde Schurer zei het al.

Harry Pals